

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนชาวกะเลิง หมู่บ้านบัว ตำบลกุดบาก อำเภอกุดบาก จังหวัดสกลนคร ครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบการอธิบายดังรายละเอียดในหัวข้อต่อไปนี้

2.1 แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

2.1.2 แนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยา

2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

2.1.4 แนวคิดเรื่องชาติพันธุ์

2.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชน

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรม

2.2.2 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

2.2.3 ทฤษฎีการกระทำทางสังคม

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.4 กรอบแนวคิด

2.1 แนวความคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่ในระบบนิเวศ แต่ด้วยความพิเศษกว่าสัตว์อื่น ทำให้นักมนุษยศาสตร์ ประดิษฐ์ คิดค้น เอาชนะธรรมชาติและเมื่อมากเกินไปกว่าความจำเป็นพื้นฐานของมนุษย์ ทำให้นักมนุษยเป็นด้วยการที่ทำลายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และยังนับวันก็เกิดความไม่สมดุลกันมากขึ้น

จากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในระยะ เริ่มแรกจะ เห็นได้ว่ามนุษย์ยังไม่รู้จัก สร้างที่อยู่อาศัย ต้องอาศัยอยู่ตามถ้ำ ยังไม่รู้จักทำเครื่องนุ่งห่ม ไม่รู้จักใช้ไฟ ไม่มีการปรับตัว อากาศหนาวหรือร้อนหรือเกิดภัยธรรมชาติก็ใช้วิธีการหนี หนีรอดก็อยู่หนีไม่พ้นก็ตายจาก ความสัมพันธ์นี้ได้พัฒนาการมาเป็นมนุษย์ปรับตัวเข้ากับธรรมชาติ เมื่อมนุษย์มีวิวัฒนาการทางสมองดีขึ้น มีการเรียนรู้ มีประสบการณ์จากการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติ เช่น การเก็บของป่า การล่าสัตว์ วิถีชีวิตก็เปลี่ยนมาเป็นการทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ชีวิตมีความสุขสะดวกสบายมากขึ้น จนเป็นผลให้เกิดการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ทรัพยากรและธรรมชาติเริ่มร่อยหรอและเสื่อม สลายลงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในลักษณะที่สามได้เกิดขึ้นนั่นคือ มนุษย์เริ่มเอา ชนะและทำลายธรรมชาติ ความสัมพันธ์ลักษณะนี้คือความสัมพันธ์ในลักษณะที่มนุษย์ต้องพยายามทุก วิถีทางที่จะให้ได้มาซึ่งทรัพยากรและสิ่งจำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของประชากรมนุษย์เองที่เพิ่มขึ้น ไม่ว่าทรัพยากรนั้นจะสะสมอยู่ลึกแค่ไหนในพื้นโลกหรือจะห่างไกลแค่ไหนหรือจะมีอุปสรรคทาง ธรรมชาติมากเพียงไรก็ตามมนุษย์ได้ใช้ความพยายามทุกรูปแบบที่จะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรนั้น (มัลลิส สุวรรณ, 2535)

จากความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแสดงออกทางพฤติกรรมของมนุษย์ได้ทำให้นัก มนุษย์พัฒนาวัฒนธรรมขึ้น และวัฒนธรรมนี้เองก็มีส่วนสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมของมนุษย์คือ ธรรมชาติและค่อมมนุษย์ด้วยกัน วิญญู จารัสพันธุ์, 2535 ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม (Non-Material Culture) ว่า การปรับตัวและการใช้ประโยชน์จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาตินั้น มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จาก วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ (Material Culture) และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาขึ้นจาก ประสบการณ์อันยาวนานของมนุษยชาติ โดยการสั่งสมความรู้จากคนรุ่นหนึ่งสืบทอดไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง สิ่งประดิษฐ์ที่มนุษย์สร้างนั้นอาจได้แก่ สิ่งก่อสร้างทางด้านสถาปัตยกรรม ประติมากรรมและที่มีผล กระทบโดยตรงต่อธรรมชาติ ได้แก่ เทคโนโลยีทั้งหลายนั้นเอง ความเจริญก้าวหน้าทางด้าน เทคโนโลยีนี้มีผลทำให้นักมนุษยสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้มากขึ้น มนุษย์สามารถ

ปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม หรือปรับสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมแก่การดำรงชีวิตของมนุษย์ได้ ตื่นขึ้น เช่น มนุษย์สามารถสร้างเขื่อนหรือฝายเก็บกักน้ำไว้ใช้เพื่อการอุปโภคบริโภคได้ สามารถสร้างเครื่องปรับอากาศเพื่อใช้ทำความเป็นอยู่ในที่อยู่อาศัยในเขตร้อนอย่างประเทศไทย สามารถสร้างเครื่องมือเครื่องมือในการทำมาหากินเพื่อมนุษย์จะได้สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อให้ตนเองสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เป็นต้น

นอกจากวัฒนธรรมทางวัตถุแล้ว ส่วนของวัฒนธรรมอีกส่วนหนึ่ง ได้แก่ วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรม เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมนี้จะเป็นตัวควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ในชุมชนหนึ่งให้ดำเนินไปอย่างสอดคล้องต้องกัน หรือเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากวัฒนธรรมเชิงนามธรรมจะมีส่วนในการกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติด้วย ซึ่งมักจะอยู่ในรูปของธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อทางศาสนาและกฎหมาย เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ การแห่นางแมว ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตย์อยู่บนป่า ภูเขาหรือต้นไม้ กฎหมายที่ดิน กฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ฉบับต่าง ๆ เป็นต้น

โดยทั่วไปแล้วขนบธรรมเนียมประเพณีจัดเป็นบรรทัดฐานทางสังคมประการหนึ่งที่เป็นที่ยอมรับในหมู่สมาชิกของสังคมว่าอะไรควรและอะไรเป็นสิ่งที่ไม่ควรปฏิบัติ ถ้าผู้ฝ่าฝืนก็มีได้ทำให้ผู้ฝ่าฝืนนั้นได้รับโทษอย่างรุนแรงและอาจกล่าวได้ว่าประเพณีเป็นแนวทางการปฏิบัติในระดับสังคมที่มนุษย์ได้ร่วมกันประกอบกิจกรรมขึ้นในรูปของพิธีกรรม ซึ่งในเนื้อหาของพิธีกรรมต่าง ๆ เราจะสังเกตเห็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น ความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจระหว่างผู้ประกอบพิธีกับผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม ความสัมพันธ์ในลักษณะเงินเฟื่องการฟ้อนรำต่าง ๆ หรือแม้แต่ความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ เป็นต้นว่า การบริจาคเงินทำบุญ การถวายอาหารแก่พระสงฆ์ การไปรยทาน

ความเชื่อทางศาสนาเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่มีส่วนกำหนดความสัมพันธ์ของมนุษย์ซึ่งมีผลต่อการจัดการสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ศาสนาในที่นี้หมายถึงความเชื่อและการปฏิบัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและความเชื่อตามหลักคำสอนต่าง ๆ ของศาสนา (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 : Wallace, 1966 อ้างใน งามพิศ ลัดด้ย-สงวน, 2532 อ้างใน วิยุทธ์ จารัสพันธุ์, 2535) อำนาจเหนือธรรมชาติเป็นอำนาจที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์เช่น เทพเจ้า เจ้าที่ ผีปดุง เจ้าพ่อ เจ้าแม่ เป็นต้น ส่วนหลักคำสอนของศาสนา มักได้แก่ กฎเกณฑ์ทางศีลธรรม แนวทางการแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะพบว่าศาสนาจะมีส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ประการคือ ประการแรกความเชื่อในส่วนที่เป็นเนื้อหา ซึ่งอาจได้แก่หลักคำสอนของศาสนา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ประการที่

สองคือ ส่วนที่เป็นพิธีกรรม ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติอันแสดงออกถึงความเชื่อที่มนุษย์มีอยู่ร่วมกันในการปฏิบัติให้เป็นไปตามคำสอน หรือใช้พิธีกรรมเป็นสื่อในการติดต่อสัมพันธ์กับสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ชาวบ้านจัดพิธีเลี้ยงผีปู่ตา พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การเข้าเจ้าเข้าทรงเพื่อรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีบวงสรวงก่อนออกคล้องช้างป่า เป็นต้น ประการสุดท้าย ได้แก่ ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม เช่น หมอผี จ้ำ นางเทียม พระสงฆ์ โต๊ะครู หรือพราหมณ์ เป็นต้น (อมรา พงศาพิชญ์, 2533 อ้างในวิญญู จารัสพันธุ์, 2535)

แม้ว่าสังคมมนุษย์จะสร้างขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อทางศาสนา เพื่อเป็นกลไกสำคัญในการกำหนดกรอบการแสดงพฤติกรรมและความสัมพันธ์ของมนุษย์ แต่วามาดรการดังกล่าวนี้มิได้มีผลในการบังคับให้มนุษย์กระทำตามอย่างสมบูรณ์ เพราะการที่มนุษย์จะทําอย่างใดอย่างหนึ่งตามที่ประเพณี หรือความเชื่อขึ้นอยู่กับความสมัครใจและความศรัทธาของมนุษย์เอง ซึ่งอาจก่อให้เกิดความไม่ชัดเจนในแบบแผนของพฤติกรรม และความสัมพันธ์ที่พึงกระทำ และอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกของสังคม อันเนื่องมาจากพื้นฐานทางด้านความเชื่อหรือความยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีที่แตกต่างกัน ดังนั้นเพื่อหลีกเลี่ยงภาวะการดังกล่าวนี้มนุษย์ได้สร้างกฎหมายขึ้นมาเพื่อกำหนดแบบแผนของพฤติกรรมที่สมาชิกทุกคนในสังคมต้องทํา หรือละเว้นที่จะกระทำ ถ้าสมาชิกของสังคมฝ่าฝืนข้อกำหนดของกฎหมายก็จะได้รับโทษ ทั้งนี้เพื่อผลักดันให้สมาชิกที่แสดงพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนออกไปจากบรรทัดฐานของสังคมได้ปรับพฤติกรรมของตนให้เป็นไปตามรูปแบบที่สังคมยอมรับได้ จึงอาจกล่าวได้ว่ากฎหมายเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความเข้มงวดกว่าขนบธรรมเนียมประเพณี และโดยทั่วไปแล้วสถาบันทางการเมืองการปกครองจะเป็นผู้พิจารณาออกกฎหมายขึ้นใช้ให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของสังคม อย่างไรก็ตามในแต่ละชุมชนมักจะมีกฎหมายของชุมชนเองอันเป็นกติกาที่สมาชิกในชุมชนยอมรับและถือปฏิบัติกฎหมายที่กล่าวถึงนี้ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นที่รู้จักในนามของธรรมเนียมท้องถิ่น (Customary Law) เช่น การสืบมรดกของชาวอีสานจะถือฝ่ายผู้หญิงเป็นหลัก หรือการที่ชาวบ้านเข้าไปเก็บกิ่งไม้แห้ง เพื่อเอามาทำพื้นจากบริเวณที่ดินของคนอื่นได้ หรือการใช้พื้นที่สาธารณะของหมู่บ้านก็มักเป็นไปตามกฎเกณฑ์ชนิดนี้ (วิญญู จารัสพันธุ์, 2535 : 5-7)

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่า มนุษย์ที่เกิดมาต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และมีหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของกลไกที่สนองการอยู่รอดและการสืบทอดระบบนิเวศน์ทั้งระบบ ซึ่งรวมธรรมชาติและมนุษย์เองเข้าไว้ด้วยกันด้วย

หน้าที่พื้นฐานที่แท้จริงของมนุษย์จึงน่าจะ ได้แก่ การมุ่งเรียนรู้ธรรมชาติ เพื่อพัฒนาความเข้าใจในรากฐานตนเองให้ลึกยิ่งขึ้น ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลจริงจึงย่อมเป็นวิวัฒนาการที่ปรากฏตามมาเองเป็นธรรมชาติ หากแต่ละคนขาดการรู้หน้าที่พื้นฐานของชีวิตตนเองแต่ได้รับโอกาสให้มีหน้าที่ซึ่งอันมาจากภายนอกมอบหมายให้มา ย่อมกำหนดการใช้อำนาจไปในทิศทางทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ (ระพี สาคริก, 2533)

2.1.2 แนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยา

จากแนวคิดมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นได้ว่ามนุษย์และธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้น ตั้งแต่สมัยเริ่มแรกมนุษย์อาศัยอยู่ในป่าวิวัฒนาการจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มนุษย์สามารถที่จะเอาชนะธรรมชาติ และกำลังทำลายล้างธรรมชาติการศึกษาแนวคิดมนุษย์นิเวศวิทยาเพื่อต้องการทราบว่ามนุษย์และระบบนิเวศมีความสัมพันธ์กันอย่างไร

นิเวศวิทยา (Ecology) เป็นคำที่มาจากภาษากรีกคือ *Oikos* ซึ่งแปลว่า ผู้ที่อยู่อาศัย หรือบ้าน (เอกสารประกอบการเรียนการสอนมนุษย์นิเวศวิทยา, 2536)

มนุษย์นิเวศวิทยา (Human Ecology) หมายถึง ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมที่เป็นสิ่งมีชีวิต (Living or Biotic Environment) เช่น พืช สัตว์ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิต (not Living or abiotic Environment) เช่น ดิน น้ำ ลม และพลังงาน (มัส สุวรรณ, 2530 : 10)

การศึกษามนุษย์นิเวศวิทยา นักมนุษยวิทยาจะมุ่งให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลัก (ชนัญวงศ์วิภาค, 2536) เพื่อหาความเข้าใจว่าพฤติกรรมทั้งหลายของมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมอย่างไร ซึ่งพฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดจากการเรียนรู้คือพฤติกรรมทางวัฒนธรรม สรุปลักษณะคือศึกษาพฤติกรรมทางวัฒนธรรม ปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อมระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมนั่นเอง

อานวย คอวนิช (2528 : 87) ได้กล่าวว่าระบบนิเวศมนุษย์เป็นแนวความคิดที่เชื่อว่าป่าไม่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์อย่างแยกกันไม่ออก ความจำเป็นขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ได้แก่ ปัจจัยสี่ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค จะหาได้จากป่าไม่ทั้งสิ้น ดังคำพังเพยภาษาอังกฤษบทหนึ่งว่า "Man cannot exist without wood" ซึ่งมีความหมายว่า "มนุษย์จะไม่สามารถมีชีวิตอยู่ได้ถ้าปราศจากไม้" ซึ่งถ้าลองพิจารณาดูก็จะเห็นว่ามนุษย์มีส่วนเกี่ยวข้องกับไม้ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย โดยเริ่มตั้งแต่กินสาหร่ายนั้นแม้อยู่ไฟ บ้านสาหร่ายที่อยู่อาศัย อาหารซึ่งได้จากส่วนของต้นไม้และสุดท้ายคือโลงสาหร่ายใส่ศพ

ประสิทธิ์ คุณวัฒน์ (2535 : 6-8) กล่าวถึงการศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศจะต้องพิจารณาตามความหมายของสถานภาพมนุษย์ในระบบนิเวศดังนี้คือ

1. เป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศ
2. เป็นผู้บริโภคน (Consumer) ทุกสิ่งทุกอย่าง
3. ใช้สิ่งแวดล้อม

เมื่อมนุษย์ทำลายสิ่งแวดล้อมใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็มีแนวคิดว่าจะใช้ทรัพยากรอย่างไร จึงจะต้องสนองความต้องการมนุษย์ได้ยั่งยืนถาวรและเกิดความเท่าเทียมกัน โดยพิจารณาแนวคิดของกลุ่มคนที่มองสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่ต่างกัน แบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม

1. คนยอมจำนนต่อสิ่งแวดล้อม กิจกรรมการผลิตต่าง ๆ ของคน การดำรงชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด ซึ่งเป็นแนวคิดของสังคมคนเก่าคนแก่ ล้าหลัง
2. สิ่งทีสร้างสรรค์ขึ้นมาคนเป็นผู้พิชิตสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศ หรือเป็นผู้ที่สามารถเอาชนะได้
3. หลายสิ่งหลายอย่างคนเอาชนะสิ่งแวดล้อม ซึ่งถ้าชนะจะได้รับผลจากการกระทำในภายหลัง คนไม่ใช่ผู้พิชิตสิ่งแวดล้อม แต่จะเป็นผู้ประสานสิ่งแวดล้อมระบบนิเวศ ทำอย่างไรจึงจะประสานสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ให้เกิดคุณค่าสูงสุด

ฉะนั้นกลุ่มแนวความคิดทั้ง 3 กลุ่มมองสิ่งแวดล้อมแตกต่างกันสรุปได้ว่า

- คนยอมจำนน และพึ่งพาธรรมชาติมากที่สุด
- คนจะต้องชนะธรรมชาติ เช่น สร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ เป็นต้น
- คนประสานการจัดการใช้ทรัพยากร

ดังนั้นบรรดาสิ่งแวดล้อมแต่ละพื้นที่นั้น มนุษย์ดึงทรัพยากรที่มีค่าที่ประเสริฐสูงสุดมาใช้ประโยชน์การพัฒนาทุกสิ่งทุกอย่างเพื่ออะไร เพื่อตอบสนองมนุษย์ จุดสูงสุดของการพัฒนาเพื่ออะไร เพื่อการพัฒนาคน

กล่าวโดยสรุป สิ่งแวดล้อมคือสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์ โดยการเอามนุษย์เป็นจุดศูนย์กลาง แต่ในความเป็นจริงมนุษย์ไม่ได้เป็นศูนย์กลาง แต่มีบทบาทในสังคมนิเวศเป็นเพียงองค์ประกอบเล็ก ๆ เป็นผู้ทำลาย ผู้บริโภคไม่ใช่ผู้สร้างสิ่งแวดล้อม

ลักษณะสำคัญของแนวคิด Human Ecology (ประสิทธิ์ คุญรัตน์, 2535)

ลักษณะสำคัญของแนวคิดที่ควรพิจารณา ดังนี้

1. ความมองระบบนิเวศเป็นระบบที่ไม่ได้แยกส่วนการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบ มนุษย์จะสามารถดำรงอยู่ได้เกี่ยวกับระบบนิเวศหลายระบบ ซึ่งมีอิทธิพลซึ่งกันและกัน

2. ความมองลักษณะความสัมพันธ์เนื่องจากภายในระบบมีหลายองค์ประกอบ แต่ละองค์ประกอบจะมีหน้าที่เฉพาะ และทำงานเกี่ยวเนื่องกันทั้งภายในระบบและระบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดดุลยภาพในระบบเกิดขึ้นมา

3. กระบวนการความสัมพันธ์จะต้องมองลักษณะ เปิด (Open Ecosystem) ในกระบวนการของความสัมพันธ์จะมีแกนตัวใดตัวหนึ่งที่สำคัญ ซึ่งเรียกว่า System Organization ที่จะเป็นองค์การภายในระบบเกิดขึ้นมา

การศึกษามนุษย์นิเวศ สิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้นไม่มีอะไรในโลกนี้จะคงที่ ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นธรรมชาติ คือ ตั้งอยู่ เปลี่ยนแปลง ดับไป ความคิดของมนุษย์ก็เช่นเดียวกันเป็นพลวัตร (Dynamic) คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ดังนั้นระบบจึงมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงในองค์ประกอบก็จะกระทบระบบส่วนอื่นด้วย เมื่อพิจารณาในลักษณะเช่นนี้ปัจจัยหนึ่งที่เป็นนามธรรมมีผลต่อการตัดสินใจของคนในการใช้ทรัพยากรนอกจากสภาพกายภาพแล้วถ้ามนุษย์มีโครงสร้างของกาย และจิตสัมพันธ์กันในเรื่องสิ่งแวดล้อมเป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรมสิ่งที่ควรสนใจทั้งระบบนิเวศ เศรษฐกิจและสังคม ถ้ามองในแง่สภาพจิตใจถ้าไม่มีปัจจัยภายนอกมากระทบเราอาจจะใช้ระบบนิเวศอีกลักษณะหนึ่ง แต่ถ้าทัศนะในการมองแบบเปิดโลกกว้างทั้งจิตใจ ความคิดเราจะควบคุมไม่ได้ สภาพความคิดจิตใจเป็นไปตามกระแสภายนอกที่เข้ามากระทบเศรษฐกิจ สังคม ระบบนิเวศเปลี่ยนแปลง ฉะนั้นในการพัฒนาจึงต้องพัฒนาที่จิตใจชาวชนบทอย่าเฝ้ามองไปตามกระแสเศรษฐกิจเท่านั้น โดยแบ่งได้เป็น 2 ระบบ คือ (ประสิทธิ์ คุญรัตน์, 2535)

มองมุมกว้าง ตัวจิตมี 2 ลักษณะ

1. จิตนิยม จะมีความสมณะทำให้ใช้ทรัพยากรน้อย โดยเราจะกำหนดระบบคุณค่าภายในประเทศของเราได้
2. วัตถุนิยม จะบริโภคนิยมทำให้ระบบสังคมแก่งแย่งแข่งขันกัน การเอื้ออาทรแบ่งปันกันลดลง จะกระทบต่อเรื่องสิ่งแวดล้อมตามมา

มองรวมแบบ

ถ้ามองในระบบที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชาวบ้านมีหลายระบบ ระบบที่สำคัญกับชาวบ้าน คือการเกษตรกรรมและสังคม เมืองก็ประกอบหลายส่วนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน สังคมชนบทไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว ไม่ได้อยู่เฉพาะระบบนั้น ๆ ระหว่างระบบ 2 ระบบมีการถ่ายทอดพลังงานซึ่งกันและกันและทุกระบบในพื้นที่จะเป็นไปในลักษณะนี้ เช่นเดียวกันในการถ่ายทอดซึ่งกันและกันทั้ง 2 ระบบจะนำไปสู่การปรับตัวของมนุษย์ (Adaptation)

มนุษย์กับป่าไม้หรือสิ่งแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด หลักการนิเวศน์มนุษย์จึงศึกษาความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยถือว่ามนุษย์เป็นส่วนประกอบของระบบสังคม แต่ก็ต้องเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์หรือทรัพยากรด้วย หลักการของนิเวศน์มนุษย์จึงศึกษาระบบย่อย 2 ระบบ คือระบบสังคม (Social System) และระบบนิเวศ (Ecosystem) (เยาอลักษณ์ อภิชาติวิมลภ, 2531 : 78) กล่าวคือ ในเชิงนิเวศน์วิทยาแล้ว เราจัดว่ามนุษย์กับสิ่งแวดล้อมต่างก็มีระบบย่อย (Subsystem) ของตนเองที่มีโครงสร้างและกระบวนการภายในที่มีส่วนคล้ายกัน ระบบย่อยทั้งสองนี้ มีความขึ้นอยู่กับซึ่งกันและกัน เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างระบบย่อยทั้งสองขึ้นอยู่กับแบบแผนที่เป็นดุลยภาพแล้ว ก็สามารถดำเนินไปได้ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยไม่เกิดผลเสียในทางเสื่อมต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ระบบนิเวศน์หรือระบบทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วยปัจจัยชีวภาพ คือ ดิน น้ำ สภาวะด้านภูมิศาสตร์ พืช และสัตว์ต่าง ๆ ซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันในลักษณะที่ว่าเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบส่วนใดก็ส่งผล และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบส่วนอื่น ๆ ในระบบนี้อย่างทั่วถึง ส่วนระบบสังคมมนุษย์ที่สร้างขึ้นด้วยองค์ประกอบส่วนต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่อง องค์ประกอบในระบบนี้ ได้แก่ โครงสร้าง ประชากร องค์การทางสังคม กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม สถาบันทางการเมืองการปกครอง การใช้เทคโนโลยี ฯลฯ การมีผลและปฏิกิริยาต่อกันระหว่างองค์ประกอบเหล่านี้จะเป็นตัวกำหนดลักษณะเฉพาะของระบบสังคมนั้น และมีอิทธิพลต่อเสถียรภาพและการปรับความสัมพันธ์ของระบบ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นผลกระทบจากภายนอก ระบบ เพื่อความอยู่รอดของประชากรที่เป็นสมาชิกของระบบสังคมนั้น

ระบบนิเวศกับระบบสังคมมนุษย์มีความเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และเชื่อมโยงกัน โดยผ่านการเคลื่อนย้ายหรือแลกเปลี่ยนวัสดุ พลังงานและข่าวสาร (Rambo A. Terry and Percy E. Sajise, 1984 : 47) กล่าวคือระบบสังคมมนุษย์ได้รับวัสดุสิ่งของที่จัดว่าเป็น "ทรัพยากรธรรมชาติ" จากระบบนิเวศเพื่อใช้สนองความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม โดย

ผ่านองค์กรทางสังคมและสถาบันทางการเมืองการปกครอง โดยมีค่านิยม และความจำเป็นทาง
 ด้านชีววิทยาของมนุษย์ที่ทำให้กระบวนการทางด้านชีวภาพที่ดำเนินอยู่นั้น ดำเนินต่อไปในอัตราที่
 ทัดเทียมกับการสูญเสียวัสดุให้ระบบสังคมมนุษย์ การเปลี่ยนแปลงของปริมาณวัสดุที่ระบบนิเวศ
 สามารถให้แก่ระบบสังคมมนุษย์ มีผลกระทบอย่างกว้างขวางต่อการดำเนินการ และความดำรง
 อยู่ของระบบสังคมมนุษย์ และในทำนองเดียวกันการเปลี่ยนแปลงหรือการคัดแปลงระบบสังคม
 มนุษย์มีผลกระทบต่อระบบนิเวศ ที่ทำให้ระบบนี้เปลี่ยนแปลงไปได้ เช่น การค้นพบใหม่ทางด้าน
 วิทยาการที่เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบทางเศรษฐกิจของสังคมมนุษย์ จะทำให้เกิดการเปลี่ยน-
 แปลงทางด้านปริมาณและชนิดของวัสดุที่ระบบสังคมมนุษย์ต้องการใช้จากระบบนิเวศ หรือการ
 เปลี่ยนทางด้านจำนวนและโครงสร้างของประชากรก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศได้อย่างกว้างขวาง
 (อุตม เกิดพิบูลย์, 2532 : 27, อ้างในยงยุทธ บุราสิทธิ์, 2535) อย่างไรก็ตาม แต่ละระบบ
 ย่อยต่างก็มีความสามารถในการที่จะรักษาสภาพของตนเองได้บ้าง จากความกระทบกระเทือนที่
 มาจากอีกระบบหนึ่ง แต่ความสามารถนี้มีจำกัดที่ไม่สูงนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะสั้นและไม่
 ครอบคลุมที่ปรากฏชัด ทางฝ่ายระบบนิเวศ เพราะกระบวนการภายในอาศัยหลักกลไกและโครง-
 สร้างของประชากรก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศได้อย่างกว้างขวาง (อุตม เกิดพิบูลย์, 2532
 : 27, อ้างในยงยุทธ บุราสิทธิ์, 2535) อย่างไรก็ตาม แต่ละระบบย่อยต่างก็มีความสามารถ
 ในการที่จะรักษาสภาพของตนเองได้บ้าง จากความกระทบกระเทือนที่มาจากอีกระบบหนึ่ง แต่
 ความสามารถนี้มีจำกัดที่ไม่สูงนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะสั้นและไม่ครอบคลุมที่ปรากฏชัด ทาง
 ฝ่ายระบบนิเวศ เพราะกระบวนการภายในอาศัยหลักกลไกทางด้านชีวภาพที่ใช้เวลายาวนานใน
 การปรับตัว และอยู่ภายใต้ข้อจำกัดทางธรรมชาติซึ่งเปลี่ยนแปลงได้ง่ายและไม่แน่นอน ส่วนทาง
 ด้านระบบสังคมมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน แม้ว่ากระบวนการภายในระบบจะเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเอง
 ก็ตาม ที่เราคิดว่าน่าจะปรับตัวได้เร็ว แต่การเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบบางตัวเป็นได้ช้าและ
 ไม่แน่นอน เช่น ความก้าวหน้าทางวิทยาการ โครงสร้างทางสถาบันของการเมือง การปกครอง
 และองค์กรทางสังคม เหล่านี้ทำให้การปรับตัวของระบบสังคมมนุษย์เกิดขึ้นได้ไม่มากนัก นอกจากนี้
 ระบบสังคมมนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นในบริเวณติดต่อกับระบบที่กำลังจะมีปัญหายังก็ยังคงอยู่ภายใต้อิทธิพล
 ของระบบสังคมมนุษย์ที่อยู่ในท้องถิ่นอีกด้วย เช่น การเพิ่มของประชากร การอพยพย้ายถิ่นการ
 เปลี่ยนแปลงทางค่านิยม การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคมมนุษย์ระบบนั้น
 และต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้

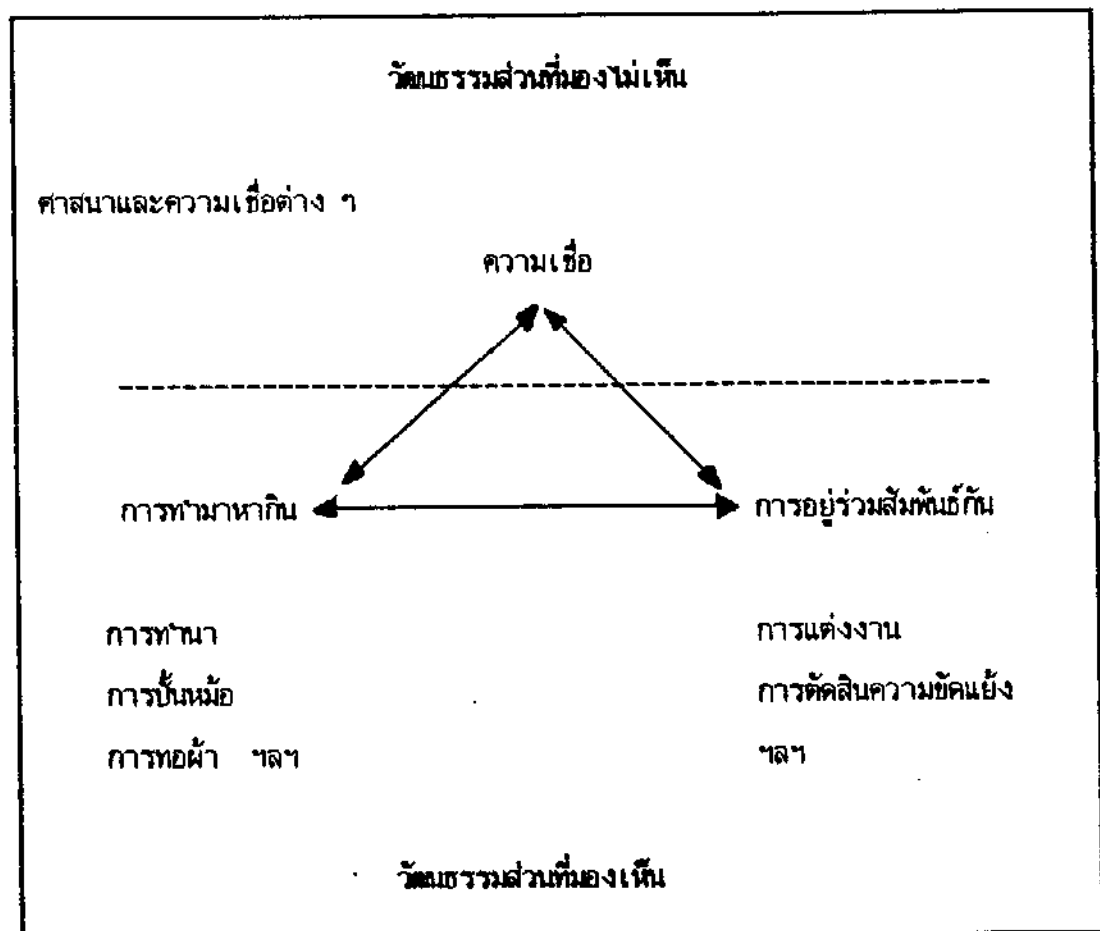
2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน

เสรี พงศ์พิศ (2535 : 35-61) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมพื้นบ้าน : รากฐานการพัฒนาสรุปได้ว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านมีเอกลักษณ์อันเป็นองค์รวม แสดงออกถึงการเกื้อกูลกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ทหยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศคือ วัฒนธรรมพื้นบ้าน การดำเนินงานด้านวัฒนธรรมพื้นบ้านมีจุดประสงค์เพื่อการพัฒนาประเทศและให้การพัฒนาดึงชาวบ้านและหมู่บ้านเป็นกระบวนการที่มีได้มั่งคั่งด้านหนึ่งด้านใดโดยเฉพาะ มิได้หวังแค่เพียงการเพิ่มหรือกระจายรายได้ มิได้ไว้เพื่อเก็บรักษาไว้เพื่อชาวชาวบ้าน มิได้ดำเนินไปเพียงเพื่อความเป็นเลิศทางวิชาการหรือความรู้เพื่อความรู้เพียงอย่างเดียว แต่เป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับวัฒนธรรมพื้นบ้าน ทำให้มีชีวิตและมีพลัง โดยการให้วัฒนธรรมพื้นบ้านที่ดำเนินการนั้นอยู่บริบทของสังคมและชุมชนทั้งของอดีตและปัจจุบัน ซึ่งหมายถึงสัมพันธ์กับชีวิตในด้านต่าง ๆ ตามที่เป็นจริง การดำเนินงานจำแนกออกเป็น 4 ลักษณะ คือ การอนุรักษ์ให้ชาวบ้านอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของตนเอง โดยทางราชการกระจายอำนาจไปสู่หมู่บ้าน สิ่งที่รัฐน่าจะสนใจอนุรักษ์มากที่สุดคือ ภูมิปัญญาของชาวบ้าน และวิถีแบบพื้นบ้าน อนุรักษ์ในที่นี้หมายถึงให้การส่งเสริมสนับสนุนอย่างถูกวิธี การฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านหลายอย่างกำลังซบเซาต้องได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางสังคม เช่น การลงแขก การรักษาดินแดน การประยุกต์วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตที่เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงโดยธรรมชาติ การประยุกต์เป็นลักษณะหนึ่งที่มีมาตลอด ประวัติศาสตร์ การประยุกต์ไม่ใช่การเอาของเก่ามาให้กับสิ่งใหม่ แต่เป็นการผสมผสานระหว่างของเก่ากับของใหม่กลายเป็นเทคโนโลยี เช่น เครื่องมือในการทำนาหาลูก การทอผ้า เป็นต้น เพิ่มคุณภาพโดยไม่ทำลายคุณค่าเดิม การสร้างใหม่เป็นส่วนหนึ่งของการประยุกต์เพียงแต่ส่วนเก่าน้อยกว่าส่วนใหม่ การสร้างใหม่ที่สำคัญประการหนึ่งคือการรับรองสถานภาพนิติบุคคลทางกฎหมายขององค์กรชาวบ้าน การสร้างใหม่ที่สำคัญในการพึ่งตนเองของชาวบ้าน เป็นการได้มาซึ่งอำนาจในการตัดสินใจ การบริหารจัดการและดำเนินการพัฒนาตนเอง

สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์ (2532) ได้กล่าวว่าการคำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนไม่ใช่การหวงคืนสู่วันวานครั้งที่ยังหวานอยู่ในอดีต แต่เป็นการกลับไปสู่รากเหง้าของตนเองเพื่อที่จะก้าวไปข้างหน้าอย่างมั่นใจว่าจะไม่สูญเสียเอกลักษณ์หรือความเป็นตัวของตัวเองไปบนเส้นทางการพัฒนา นอกจากนั้นคุณค่าของวัฒนธรรมพื้นบ้านไม่ได้อยู่ที่เพราะเป็นการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาเท่านั้น แต่อยู่ที่คุณค่าทางด้านจิตใจ ความรู้สึก ที่เราเรียกว่าพลังศีลธรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านมีคุณค่าทางศีลธรรมมีค่าทางจิตวิญญาณสำหรับคนไทย สิ่งนี้จะนำไปสู่การรวมกลุ่ม ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่น อันจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศโดยรวมด้วย

วัฒนธรรมมีส่วนที่มองเห็น (วัฒนธรรมที่เป็นองค์วัตถุ) และส่วนที่มองไม่เห็น (วัฒนธรรมที่เป็นองค์ความเชื่อหรือคุณค่า) (สรุเชษฐ์ เวชพิทักษ์, 2532 : 41) ส่วนที่มองเห็น เช่น การแต่งตัว การแสดง การฟ้อนรำทำเพลง เครื่องถ้วยโกไอซาม เครื่องเย็บปักถักร้อย การวาดเขียน สถาปัตยกรรม พิธีกรรม และพิธีการตลอดจนรูปแบบของการทำมาหากินและการร่วมกันต่าง ๆ ส่วนที่มองไม่เห็นก็คือเรื่องที่คนคิดอย่างไรกับธรรมชาติ กับสังคมและกับตัวเอง ซึ่งเรียกว่า "คุณค่า" และตัวคุณค่านี้อยู่เป็นตัวกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม (ดูแผนภาพ)

การประยุกต์วัฒนธรรมที่มองไม่เห็น จำต้องไม่ได้ก็คือการประยุกต์คุณค่าที่แฝงเร้นอยู่ภายใน ซึ่งต้องอาศัยความเข้าใจที่ละเอียดอ่อน ต้องเกิดจากภูมิปัญญาของพื้นบ้านเองเป็นหลักแต่ก็มีได้หมายความว่าคนนอกจะไม่สามารถมีบทบาทร่วมได้ คนนอกเช่น พระสงฆ์ครู อาจารย์ในท้องถิ่น นักพัฒนาที่สามารถร่วมในกระบวนการของการค้นคว้า พัฒนาประยุกต์ และประดิษฐ์คิดค้นวัฒนธรรมใหม่ได้

แผนภาพที่ 1 แสดงวัฒนธรรมส่วนที่มองเห็นและส่วนที่มองไม่เห็น

การประยุกต์วัฒนธรรมที่จับต้องได้จึงน่าจะเป็นสิ่งที่พัฒนาได้ในบ้านเราที่มีมรดกทางวัฒนธรรมและนามธรรมที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมามีมากมาย อีกทั้งเรายังสามารถรักษามาดำรงถึงปัจจุบัน

สามารถ จันทรัฐ (2534) ได้กล่าวถึง ภูมิปัญญาไว้ 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ชีวิต เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย คุณค่าและความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่าง ๆ เช่น การทำนาทำกิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปศาสตร์ และอื่น ๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกันคือ

1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกัน คือ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม ลัทธิ พิธี ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

สัมพันธ์ เศษะอิก และคณะ (2536) ได้กล่าวถึง บริบทของพิธีกรรม ชาวบ้านให้ความสำคัญทรัพยากรไว้หลายอย่างด้วยกันคือ

1. ทรัพยากรที่เป็นของเอกชนหรือส่วนตัว เช่น ที่ดิน บ้าน ไร่ สวน
2. ทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของเลย เช่น อากาศ แสงแดด
3. ทรัพยากรส่วนรวม เช่น แหล่งน้ำ ป่าไม้ ที่ดิน

ทรัพยากรส่วนรวมไม่มีพิธีกรรมทางศาสนา เป็นกลไกการจัดการทรัพยากร โดยความร่วมมือของชุมชนเป็นเจ้าของเช่น ไม้เถื่อนเดียวกัน เข้าร่วมพิธีกรรมเดียวกัน มีสิทธิ์ใช้ทรัพยากรร่วมกัน ถ้านำไปใช้ส่วนตัวจะผิดผี ต้องขอขมาโดยผ่านเจ้า แต่ถ้าต้องการต้นไม้ใหญ่ไปสร้างวัดสร้างโรงเรียน ก็ขออนุญาตจากผีโดยผ่านเจ้า นอกจากนี้ชาวบ้านจะทำไร่แบ่งเขตนากับเขตป่าสงวนอย่างชัดเจน เช่น บริเวณแหล่งพระเจ้าบุญคุ้มดอนพระแท่น แสดงให้เห็นว่า ชาวบ้านแบ่งขอบเขตทรัพยากรส่วนตัวกับส่วนรวมได้

โลกทัศน์ของชาวอีสานจะมองว่า ผีเป็นเจ้าของทรัพยากรแก่การเป็นผู้ใช้ประโยชน์ และจัดการ ผีจึงเป็นสิ่งสมมติ เป็นนามธรรมที่ทุกคนในอาณัติและตกถึงได้ ทุกคนยอมรับเชื่อฟัง เคารพ มีกฎระเบียบ ชาวบ้านเข้าไปจัดการทรัพยากรโดยผ่านผี จริง ๆ แล้วเจ้าของและผู้ใช้ทรัพยากร คือ ชาวบ้าน

วิระ สุตสังข์ (2537) ได้กล่าวว่า ความเชื่ออย่างหนึ่งของชาวบ้านที่ยังยึดมั่นถือมั่นมาจนถึงปัจจุบันนี้คือ ความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ โดยเฉพาะภูติผีวิญญาณบรรพบุรุษและผีปู่ตา ผีปู่ตาชาวบ้านถือว่าเป็นผีที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทพดาผู้มีอำนาจ สามารถปกป้องคุ้มครองให้ชาวบ้านมีความสงบสุขและประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพการเกษตร

ดังนั้น ในทุกปีจึงมีการเซ่นผีปู่ตา โดยมีเฒ่าจ้ำ เป็นผู้นำพิธีบวงสรวงภูติผีประจำท้องถิ่นของตน เฒ่าจ้ำนี้เป็นผู้ติดต่อระหว่างปู่ตากับชาวบ้าน การเซ่นนี้จะมีสำหรับข้าวปลาอาหารประกอบด้วย คาย ไก่ต้มหรือไข่ต้ม น้ำ เหล้า หมากพลู บุหรี่ ข้าวสารและเงิน

บ้านหรือศาลปู่ตา จะเป็นบ้านเสาสี่ต้น มุงหลังคา มีผาหนึ่งด้านหรือสามด้านมีบันไดขึ้นบ้าน ในบ้านของปู่ตาก็มีรูปปั้นของปู่ตาร่วมด้วยบริวารชาย-หญิง มีอาวุธพวกดาบ ปืนที่ทำจากไม้ มีเครื่องมือการเกษตรจำพวก จอบ เสียม มีด และรูปปั้น ช้าง ม้า วัว ควาย หน้าบ้านปู่ตามีแปลงกล้าข้าว ซึ่งก็คือที่นาของปู่ตานั่นเอง

รอบ ๆ บริเวณบ้านของปู่ตานั้นเป็นป่าไม้ ที่มีต้นน้ำใหญ่ล้อมรอบด้วยความเชื่อว่าปู่ตาศักดิ์สิทธิ์จึงไม่มีใครกล้าเข้าไปตัดต้นไม้ในป่าของปู่ตา

ฉะนั้น ที่ใดมีศาลหรือบ้านของปู่ตา ที่นั้นจึงอุดมด้วยพรมน้ำ ความเจริญของหมู่บ้านความก้าวหน้าของวิทยาการสมัยและการยอมรับในเหตุผลทางด้านวิทยาศาสตร์ ซึ่งลูกหลานของชาวบ้านได้รับจากสถานศึกษา ทำให้คนรุ่นใหม่ของหมู่บ้านมองว่า การนับถือภูติผีวิญญาณและผีปู่ตาเป็นเรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องมลายของยังดอกหญ้าอีกว่าเป็นเรื่องล้าสมัย

ความเชื่อเรื่องภูติผีวิญญาณ ผีสาธิตหรือผีปู่ตานั้น แม้ว่าจะเป็นความเชื่ออย่างมลาย แต่ก็ก็เป็นความมลายที่ทำให้จิตใจสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ไม่คุกคามกัน ดำรงชีวิตอยู่ในกรอบวัฒนธรรมและประเพณี แต่เดิมชาวบ้านไม่มีกฎหมายบังคับมาบังคับ หรือมาคุ้มครองให้ชาวบ้านทำดี ประพฤติดี มีเพียงผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นที่ทำให้ชาวบ้านเกรงกลัวและประพฤติดูดีในกรอบของความดีงาม ความไม่เชื่อในเรื่องของภูติผีวิญญาณหรือผีปู่ตาของคนรุ่นใหม่ในหมู่บ้านหรือในเมืองที่เจริญอย่างทุกวันนี้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิม นั่นคือความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจกันและกัน จนกระทั่งเกิดการทำลายสิ่งแวดล้อม ทำลายวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมแบบเดิม การนับถือผีปู่ตาของชาวบ้านถือว่าเป็นการแสดงออกทางภูมิปัญญา ซึ่งเป็นวิธีการที่ช่วยหล่อหลอมจิตใจของผู้คนให้สะอาดและงดงาม เมื่อผู้คนมีจิตใจสะอาดแล้ว สังคมหมู่บ้านก็สงบสุขได้

วิทยุ จารัลตันส์ และคณะ (2534 : 28) ได้กล่าวว่า ชาวอีสานมีคติความเชื่อในเรื่องผีสร้างเทวดามาตั้งแต่โบราณกาล มีชาวบ้านอพยพไปตั้งหมู่บ้านเพื่อประกอบการทำงานหากินอยู่ ณ ที่ใด มักจะเลือกพื้นที่ป่าที่เห็นว่าเหมาะสมเพื่อตั้งพระภูมิจากบ้านหรือ "ปู่ตา" มีการตั้งศาลแล้วทำพิธีเชิญผี "เจ้าปู่ตา" มาสิงสถิตย์เพื่อปกปักรักษาหมู่บ้านให้มีความปลอดภัย การหากินได้ผลในแต่ละปี ชาวบ้านจะจัดพิธีเช่นไหว้ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "เลี้ยงปู่ตา" เนื่องจากที่เป็นที่ตั้งศาลปู่ตามักเป็นบริเวณที่มีต้นไม้หนาทึบ มีต้นไม้ใหญ่ ชาวบ้านเองก็ไม่กล้าเข้าไปตัดไม้ด้วยความเกรงว่าปู่ตาจะลงโทษให้ได้รับภัยพิบัติ หรือความเดือดร้อนต่าง ๆ ดังนั้นคติความเชื่อของชาวอีสานในเรื่องผีปู่ตานี้จึงมีส่วนสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์ต้นไม้ไว้ และนำมาใช้ในคราวที่จำเป็นจริง ๆ และต้องขออนุญาตจากปู่ตาเสมอ

A. Terry Rambo (1984) ได้กล่าวถึงความรู้ในเชิงวัฒนธรรมและค่านิยมเกี่ยวกับป่าไม้ไว้ใน Community Forestry-The Social View สรุปได้ว่าคนในชนบทถึงจะมีความรู้หรือไม่มีความรู้เลย แต่พวกเขาก็มีเหตุผลด้านวัฒนธรรมนั่นก็คือมีภูมิปัญญาดั้งเดิมจากการอยู่กับธรรมชาติ เช่น ชาวจีนมีความเชื่อใน Feng Shui (geomancy) ว่าให้ตัดต้นไม้ที่ขึ้นอยู่หน้าบ้านและบริเวณหลุมฝังศพ เพื่อให้เกิดโชคลาภและความมั่งคั่ง และพวกชนเผ่า Dai ในตอนใต้ของยูนานมีความเชื่อทางศาสนาในการอนุรักษ์ธรรมชาติ มีแท่นบูชาพืชผักธรรมชาติ ลีคำป่าบริเวณเชิงเขา

2.1.4 แนวความคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาตินับว่าเป็นสิ่งสำคัญ ยิ่งในสังคมมนุษย์ที่จะจัดการกับทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุด การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมก็เกี่ยวข้องเกี่ยวข้องให้มีการรักษาทางเลือกสำหรับมนุษยชาติ เพื่อเผชิญกับปัญหาที่ยังไม่อาจล่วงรู้ได้ในอนาคต ฉะนั้นการอนุรักษ์จึงไม่ใช่เป็นเพียงการกระทำโดยอาศัยหลักการด้านมนุษยธรรมเท่านั้น หากแต่มุ่งถึงความอยู่รอดของมวลมนุษย์เป็นสำคัญ ได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (2535 : 8) ได้ให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมว่าเป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งที่เป็นรูปธรรม (จับต้องและมองเห็นได้) และนามธรรม (วัฒนธรรม แบบแผน ประเพณี ความเชื่อ) มีอิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกัน เป็นปัจจัยเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วนเสริมสร้างหรือทำลายส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สิ่งแวดล้อมเป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันทั้งระบบ

จากความหมายของสิ่งแวดล้อมที่มีขอบเขตกว้างขวางทั้งที่เป็นธรรมชาติ และมนุษย์สร้างขึ้น ทุกส่วนทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันและกันอย่างเป็นระบบหากส่วนใดส่วนหนึ่งถูกระบบก็จะก่อให้เกิดปัญหาได้ ซึ่งอาจแยกสิ่งแวดล้อมที่ควรอนุรักษ์ได้ดังนี้คือ (สำนักงานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ, 2525 : 113)

1. ทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่มีหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ทุ่งหญ้า สัตว์ป่า น้ำ อากาศ มนุษย์ และพื้นที่ธรรมชาติต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งอาจจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ ดังนี้

- 1.1 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ไม่รู้จักหมดเป็นทรัพยากรที่มีอยู่มากมายบนพื้นโลก ได้แก่ อากาศ และน้ำในวัฏจักร
- 1.2 ทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วนำมาใช้ใหม่ได้ เช่น พื้นที่อยู่ตามแหล่งต่าง ๆ ดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า ทุ่งหญ้า ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้เมื่อใช้แล้วเกิดการเสื่อมสภาพไป แต่ก็สามารถที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น แล้วจึงนำมาใช้ใหม่ได้อีก
- 1.3 ทรัพยากรธรรมชาติใช้แล้วหมดไปเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้แล้วหมดเปลืองไป ไม่สามารถที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ใหม่ได้อีก ได้แก่ แร่ธาตุ สัตว์ป่าชนิดที่สูญพันธุ์ไปแล้ว

2. ธรรมชาติที่ควรอนุรักษ์ ธรรมชาติในที่นี้ หมายถึง ธรรมชาติที่มีคุณค่าทางวิทยาการและสุนทรียภาพ ที่เกี่ยวข้องเป็นพื้นฐานที่สำคัญทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์ อันเป็นเอกลักษณ์หรือสัญลักษณ์ของท้องถิ่นนั้น ๆ มีลักษณะพิเศษเฉพาะ คือ เมื่อถูกทำลายก็จะหมดไป ไม่ฟื้นฟูคืนสู่สภาพเดิมเหมือนธรรมชาติอื่นใด ซึ่งจำแนกลักษณะได้ดังนี้

1. เกาะและแก่ง
2. ภูเขา ถ้ำ น้ำตกและน้ำพุร้อน
3. ทะเลสาบ หนองและบึง
4. หาดทราย และหาดหิน
5. แหล่งที่มีซากดึกดำบรรพ์ (พืชและสัตว์) เช่น สุสานหอย 75 ล้านปี
6. ลัทธิฐานอื่น ๆ ที่มีความสำคัญทางธรณีวิทยาและภูมิศาสตร์โบราณ เช่น เขาหินงู และเมืองผี

3. สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัฒนธรรม วัฒนธรรมนิยมประเพณี ประเพณี และระบบสังคมต่าง ๆ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นมานาน จนเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมายังลูกหลานและจะสืบทอดต่อไปในอนาคต

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ยกเอาทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งของประเทศไทยเป็นกรณีศึกษา เรื่องของการอนุรักษ์

ทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ที่รวมของสิ่งที่มีชีวิตอันมีต้นไม้นี้เป็นพืชที่สำคัญทางเศรษฐกิจและชีววิทยา (กรมป่าไม้, ม.ป.ป.) นอกจากนี้ยังรวมถึงสิ่งที่มีชีวิตอย่างอื่น ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ป่าไม้ด้วย เช่น แมลง สัตว์ป่าชนิดต่าง ๆ และสิ่งที่ไม่มีชีวิตซึ่งเป็นองค์ประกอบของพื้นดินด้วย (กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม, 2535)

นอกจากนี้ยังมีความหมายไว้อีกใกล้เคียงกันก็คือ ทรัพยากรป่าไม้ หมายความว่า ดิน น้ำ สัตว์ป่า และสิ่งมีชีวิตทุกอย่างที่อยู่ในสังคมของป่า มีผลทำให้อำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมแก่สังคมมนุษย์ (ทิวา, ม.ป.ป.)

อานวย คอวนิช (2528, 88-96) ได้กล่าวถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้ที่มีต่อการพัฒนาและความอยู่รอดของประชาชาติ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

1. ป่าไม้เป็นแหล่งที่ให้พลังงาน พลังงานที่ได้จากป่าที่เราทราบกันอยู่ทั่ว ๆ ไปก็คือ การใช้ไม้ทำฟืน เผาถ่าน สำหรับใช้ในการหุงหาอาหารและให้ความอบอุ่นอันเป็นพลังงานที่มนุษย์จำเป็นต้องนำมาใช้สอยเป็นกิจวัตรนอกจากนี้ยังใช้เป็นเชื้อเพลิงในโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ด้วย

2. ป่าไม้เป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับการก่อสร้างและอุตสาหกรรม ประโยชน์ของต้นไม้ที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไปก็คือ การใช้ต้นไม้แปรรูปสำหรับการก่อสร้างบ้านเรือนทำเครื่องมือกลกรรม เครื่องเรือน และเครื่องมือในการประกอบอาชีพอื่น ๆ นอกจากนี้ป่าไม้ยังเป็นแหล่งวัตถุดิบสำหรับอุตสาหกรรมทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่อีกหลายประเภท เช่น อุตสาหกรรมทำกระดาษ อุตสาหกรรมแปรรูปไม้ และอื่น ๆ อีกหลายประเภท

3. ป่าไม้เป็นแหล่งอาหารและสมุนไพร อาหารต่าง ๆ ที่ใช้บริโภคเป็นอยู่ประจำนั้น มีต้นกำเนิดจากป่าไม้ทั้งสิ้น เช่น น้ำดื่ม มีต้นกำเนิดมาจากต้นไม้ พืชผักต่าง ๆ ก็เคยเป็นพืชผักป่ามาก่อน แล้วมนุษย์นำมาปลูกในเมือง ขยายพันธุ์ให้มากขึ้น นอกจากจะได้อาหารจากป่าแล้วยังได้สมุนไพรจากป่าเพื่อใช้เป็นยารักษาโรคอีกนานาประการ

4. ป่าไม้ช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากข้อเท็จจริงก็คือ ต้นไม้กับแสงอาทิตย์จึงทำให้อากาศและอุณหภูมิได้ร่มไม้เย็นกว่าอากาศข้างนอก ถ้าหากเป็นบริเวณป่าไม้ซึ่งมีต้นไม้ใหญ่น้อยรวมกันอยู่มาก ๆ อากาศเย็นในป่าก็จะมีความชื้น และความเย็นนั้นก็แผ่สูงขึ้นไปครอบคลุมบริเวณอากาศเหนือพื้นที่ป่าไม้ด้วย ดังนั้นเมื่อมีเมฆลอยผ่านเหนือพื้นที่ป่าไม้ ความเย็นของอากาศบริเวณป่าก็จะทำให้เมฆฝนกลายเป็นหยาดน้ำและเป็นฝนตกลงมา ป่าไม้ก็ไม่ได้ทำให้เกิดฝน เพราะฝนเกิดขึ้นจากองค์ประกอบหลายประการ เช่น อุณหภูมิปริมาณไอน้ำในอากาศ ความชื้นสัมพัทธ์ กระแสลม และอื่น ๆ เมื่อองค์ประกอบเหล่านี้ได้มีส่วนสัมพันธ์กันก็เกิดฝนขึ้น ดังนั้นฝนจึงอาจจะตกในทะเลหลวง ในทะเลทรายหรือในทุ่งกว้างที่ไม่มีต้นไม้ก็ได้แต่ป่าไม้ช่วยย่นหยดน้ำในบริเวณป่ามากกว่าพื้นที่อื่น ๆ และโดยสภาพทั่ว ๆ ไปแล้ว บริเวณป่าไม้มักจะเป็นภูเขาหรือที่ลาดเนิน น้ำฝนที่ตกลงมาจึงจะปะทะกับพื้นดินโดยตรง น้ำฝนที่ปะทะกับเรือนยอดของต้นไม้ก็จะไหลลงตามลำต้นซึมลงสู่ดินที่ละน้อยทำให้ดินมีโอกาสซับซึมน้ำฝนไว้ได้อีก และน้ำฝนก็ซึมลงไปได้ดินได้ลึก ทำให้รากของต้นไม้มีโอกาสดูดเอาแร่ธาตุในดินที่ละลาย เพราะน้ำไปเป็นอาหารสร้างความเจริญให้แก่ต้นไม้ต่อไป น้ำในดินส่วนที่เหลือก็จะซึมไปตามพื้นที่ที่ต่ำลงไปสู่ร่องหรือแอ่ง ซึ่งเมื่อรวมตัวกันมาก ๆ ก็กลายเป็นลำน้ำลำธาร ยึดเยื้อให้เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ได้ใช้สอย รวมทั้งประโยชน์แก่พืชพรรณและอื่น ๆ อันมีความจำเป็นแก่เศรษฐกิจและสังคมมนุษย์สืบต่อไป

5. ป่าไม้เป็นแหล่งนันทนาการ องค์ประกอบของป่าไม้มี ประกอบด้วย ต้นไม้ พืชพันธุ์น้อย ดิน หิน ภูเขา แม่น้ำ ลำธาร ฝูงสัตว์ แสง ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีความร่มเย็นเงียบสงัด ปราศจากเสียงรบกวน มีทัศนียภาพงาม รวมทั้งมีสิ่งแปลก ๆ ที่แตกต่างไปจากสิ่งที่ได้พบเห็นอย่างจำเริญในชุมชนใหญ่ ๆ ฉะนั้นป่าไม้จึงเหมาะสมสำหรับใช้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจหรือเป็นทรัพยากรนันทนาการ

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงน่าจะหมายถึงการใช้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยความชาญฉลาด ให้เกิดความสมดุลย์ในระบบนิเวศ และให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์ให้มากที่สุด และมีระยะเวลาในการใช้งานยาวนานที่สุด นั่นคือความยั่งยืนยาวนานทางนิเวศไปสู่เป้าหมายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีเหตุผล เพื่อบรรลุเป้าหมายคุณภาพชีวิตสูงสุดของประชาชน (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, 2534 : 4/18)

2.1.5 แนวคิดเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์

การศึกษาเกี่ยวกับวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ครั้งนี้ได้ใช้การศึกษาชุมชนชาติพันธุ์กะเลิง ดังนั้นจึงควรเข้าใจความหมายของกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Group) ว่ามีความหมายเป็นอย่างไร

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2528) กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างหรือวัฒนธรรมย่อยที่แตกต่างจากวัฒนธรรมใหญ่ วัฒนธรรมที่แตกต่างกันนั้นมักจะ ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ เป็นต้น

ทัพยา สายบุญ (2527) กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง กลุ่มของผู้คนที่มีเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมเฉพาะของตนแตกต่างไปจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ

สุรัตน์ วรางค์รัตน์ (2531) กลุ่มชาติพันธุ์ หมายถึง ความแตกต่าง ความเป็นลักษณะเฉพาะตัวที่ฝังลึกอยู่ในสัญชาตญาณความรู้สึกของกลุ่มคน เอกลักษณ์เหล่านี้จะแสดงออกในกลุ่มของคนหรือเมื่อต้องการต่อสู้เรียกร้องให้เกิดการรวมกลุ่ม เพื่อเรียกร้องความยุติธรรม ผลประโยชน์ของกลุ่มตน

ดังนั้นความหมาย กลุ่มชาติพันธุ์ คือ กลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมย่อยแตกต่างไปจากประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ การแสดงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ สามารถประเมินได้จากความแตกต่างจากกลุ่มอื่น ๆ เช่น ประวัติความเป็นมาของกลุ่ม การเลือกหลักแหล่งทำมาหากิน ความถนัดหรือความนิยมในการประกอบอาชีพ และวัฒนธรรมความเชื่อตลอดจนภาษาที่มีสำเนียงหรือถ้อยคำที่นิยมใช้กันในกลุ่มพวกตน และแตกต่างจากผู้อื่น (สุรัตน์ วรางค์รัตน์, 2531)

ห้ามเยี่ยมออก

2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรม

Tacott Parson (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2524 : 126) ได้ศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับระบบวัฒนธรรม (Cultural System) ว่าเป็นระบบที่รวมเอากระบวนการส่วนรวมทั้งหมดเป็นลักษณะการกระทำที่รวมตัวออกมาในรูปลักษณะเฉพาะอย่างของสัญลักษณ์และการทำให้สัญลักษณ์เป็นระบบถาวร ระบบวัฒนธรรมนี้ถูกสร้างเป็นโครงร่างขึ้นมาตามแนวของความหมายที่อธิบายสัญลักษณ์ที่สลับซับซ้อนโดยทั่วไป ซึ่งกำหนดให้ระบบการกระทำมีทิศทางที่เป็นเหตุผลทิศทางที่มีความหมายสำหรับการกระทำต่างก็เป็นอิสระจากระบบใดระบบหนึ่งแห่งการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ระบบวัฒนธรรมมีหลายอย่าง เช่น ภาษา การติดต่อความเชื่อและแนวความคิด

วัฒนธรรมตามทัศนะของพาร์สันเป็นผลิตผลของระบบที่มีการปะทะสังสรรค์ทางสังคมมนุษย์ และเป็นทั้งตัวกำหนดระบบดังกล่าว วัฒนธรรมนั้นพาร์สันกล่าวว่า เป็นสิ่งถ่ายทอด เรียนรู้ และทุกคนมีส่วนร่วม ระบบวัฒนธรรมได้ถูกแบ่งเป็น 3 กระบวนการใหญ่ ๆ คือ

1. ระบบความคิดหรือความเชื่อ ซึ่งมีลักษณะ เน้นความสูงส่งของความสนใจเพื่อจะรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ
2. ระบบสัญลักษณ์ที่แสดงออกมา เช่น แบบของศิลปะซึ่งแสดงความสูงส่งของลักษณะความสนใจในสิ่งที่ก่อให้เกิดคุณค่าทางอารมณ์ เช่น ความรัก ความเสน่หา
3. ระบบแนวโน้ม ค่านิยม เป็นกระบวนการที่ช่วยทำให้สังคมและบุคลิภาพเป็นปึกแผ่นมั่นคง

กระบวนการวัฒนธรรมนี้มีแนวโน้มที่จะทำให้เป็นระบบ โดยอาศัยการสืบต่อเนื่องอย่างมีเหตุผลแห่งระบบความเชื่อ ระบบความกลมกลืน หรือระบบการเปรียบเทียบเนื้อหาคุณเกณฑ์ทางศีลธรรม ซึ่งมีขึ้นอย่างมีเหตุผลในการเปรียบเทียบนี้

2.2.2 ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม

ไฮวอร์กิน (จามงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2524 : 165-166) ได้ให้คำจำกัดความวัฒนธรรมไว้ว่าเป็นจตุรรวมยอดของทุกสิ่งทุกอย่างที่เชื่อมต่อกันเข้าโดยอาศัยกิจกรรมทั้งที่เจตนา และไม่มีเจตนาของบุคคลสองคนหรือมากกว่านั้น ซึ่งมีการปะทะสังสรรค์กันหรือมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของกันและกัน

ตามทัศนะของไฮวากินวัฒนธรรมทั้งหมดของมวลมนุษยชาติ อาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภทคือ

(1) Ideational Culture

(2) Sensate Culture

(3) Idealistic Culture

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมทั้งหมดขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทั้งสามแบบนี้

(1) Ideational Culture วัฒนธรรมแบบนี้ไม่อาจจะเน้นย้อยลงสู่การอธิบายตามแนวตรรกวิทยาหรือความรู้สึกที่ได้รับมาจากประสาทสัมผัส มันเป็นลักษณะวัฒนธรรมที่รวมเอาทุกสิ่งทุกอย่างที่ไม่เป็นรูปธรรม เป็นวัฒนธรรมอย่างเดียว ซึ่งเกี่ยวข้องกับเทพเจ้า วิญญาณและสิ่งอื่น ๆ ในวัฒนธรรมนี้ โลกทางกายภาพไม่ใช่สิ่งที่แท้จริงและสิ่งที่แท้จริงไม่อาจจะรู้ได้ทางประสาทสัมผัส จะรู้ได้ก็โดยอาศัยความรู้ของเทพเจ้าเท่านั้น วัฒนธรรมแบบนี้ถือว่าถูกกำหนดโดยเทพเจ้า ดังนั้นจึงเป็นไปได้ที่จะเข้าใจวัฒนธรรมแบบนี้โดยทางวิทยาศาสตร์และทางเทคโนโลยี

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมแบบนี้มีลักษณะดังต่อไปนี้

1. สภาวะที่แท้จริง (Reality) ถูกเข้าใจว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีความคิดหรือไม่ใช่เป็นวัตถุสิ่งของ และสัมผัสไม่ได้ด้วยความรู้สึกธรรมดา
2. วิทยาการ หรือกฎทางศาสนา ปรัชญา จริยศาสตร์และความสัมพันธ์ทุกอย่างในสังคม เป็นคน ล้วนเกี่ยวข้องกับจิตหรือวิญญาณ
3. สังคมถูกเปิดเผยโดยเทพเจ้า
4. ในวัฒนธรรมแบบนี้ไม่มีการยอมรับส่วนประกอบทางกายภาพ ทางชีววิทยา และทางวัตถุ แต่จะยอมรับว่ามีความเกี่ยวข้องกับสังคมและค่านิยมที่ได้มาจากความรู้สึกที่อยู่เหนือความรู้สึกแบบธรรมดา ดังนั้นจึงเป็นสังคมชั้นสูงสุด ไม่อาจจะแสวงหาจากที่อื่นได้และในที่อื่นก็ใช้ไม่ได้ คือไม่เป็นสังคม
5. วัฒนธรรมแบบนี้เน้นหนักทางจิตนิยม (Spiritualism) และทางศีลธรรม ซึ่งเป็นมาตรฐานแห่งความสำเร็จหรือความเจริญก้าวหน้าในชีวิตของบุคคลและของส่วนรวม

(2) Sensate Culture

วัฒนธรรมแบบนี้มีลักษณะตรงกันข้ามกับ Ideational Culture คือมีความสนใจในสังคมที่เห็นประจักษ์และเป็นสิ่งที่ดึงดูดใจคือประสาทสัมผัส วัฒนธรรมแบบนี้ให้ความสำคัญต่อโลกทางกายภาพ ทางชีววิทยาและทางวัตถุ โดยสละแล้ววัฒนธรรม Sensate เน้นสิ่งที่เห็นประจักษ์

แจ้ง เป็นวิทยาศาสตร์ และเกี่ยวข้องกับชีวิตของประชาชนทั่วไป เราเห็นแล้วว่าวัฒนธรรมแบบ Ideational มีลักษณะตรงกันข้ามกับ Sensate Culture กล่าวคือเน้นนามธรรมอย่างเดียว เน้นทางทฤษฎีเป็นสัญลักษณ์ และมีเฉพาะเนื้อหา โดยส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับ วิทยุ ภาพยนตร์ พระอรหันต์ พระผู้เป็นเจ้า และนักบุญ เป็นต้น Sensate Culture อาจเรียกว่าวัฒนธรรมทางวัตถุก็ได้ (Material Culture) มีลักษณะเปรียบเทียบและเป็นอิสระจากความสับสนในชีวิตรทางวิทยุ

(3) Idealistic Culture

วัฒนธรรมแบบนี้อาจเรียกว่าเป็นวัฒนธรรมผสมผสานระหว่าง Ideational และ Sensate Culture เป็นวัฒนธรรมเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมทั้งสองอย่างดังกล่าวข้างต้น Idealistic Culture เริ่มต้นขึ้นเมื่อวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้วทั้งสองอย่างนั้นบรรลุถึงขั้นสุดท้ายของตน ซึ่งผลก็คือว่าจะมีแนวโน้มเสื่อมคลายลงและวัฒนธรรมใหม่เกิดขึ้นวัฒนธรรมแบบนี้รวมเอาทั้งส่วนที่เป็น Material และ Spiritual เข้าไว้ด้วยกัน กล่าวอีกนัยหนึ่งวัฒนธรรมแบบนี้ ให้ความสำคัญเท่า ๆ กันแก่ศีลธรรม วัฒนธรรมกับวิทยุ และแก่โลกทางวัตถุ

2.2.3 ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction)

สตีเวน สตีเวนสัน, 2531 ได้กล่าวถึง การกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ และการกระทำระหว่างกันทางสังคมว่า (Social Interaction) หมายถึง การกระทำของบุคคลที่มีผลอย่างใดอย่างหนึ่งต่อความคิดหรือการกระทำของบุคคลอีกคนหนึ่ง ไม่ว่าการกระทำนั้นจะเป็นไปในทิศทางเดียวกัน หรือเป็นการกระทำทั้งสองฝ่าย ในการกระทำระหว่างกันทางสังคมนั้นจะต้องมีการใช้สัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งสื่อความหมายระหว่างกัน ดังนั้นการกระทำระหว่างกันทางสังคมจึงต้องเป็นการกระทำระหว่างกันทางสัญลักษณ์ด้วย

จอร์จ เฮร์เบิร์ต มิด (สตีเวน สตีเวนสัน, 2531) อธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคมว่า การรวมกลุ่มทางสังคมมิได้เกิดขึ้นจากการร่วมกันแต่เพียงอย่างเดียว แต่การกระทำต่อกันจะต้องมีความตั้งใจด้วย

ดังนั้นการศึกษาวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ จึงต้องศึกษาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรมของพารสัน ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของโรทกิน เพื่อจะได้เข้าใจคำว่า "วัฒนธรรม" อย่างมีกรอบเกณฑ์และชัดเจนขึ้นซึ่งสรุปได้ว่าการศึกษาคulture วัฒนธรรมคือระบบความคิด ความเชื่อ ระบบสัญลักษณ์ที่แสดงออกมา ระบบแนวโน้ม ค่านิยม และวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ วัฒนธรรมที่ถูกกำหนดโดยเทพเจ้า วัฒนธรรมทางวัตถุ และวัฒนธรรมที่รวม Material และ Spiritual เข้าด้วยกัน

สำหรับทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ เมื่อมีการกระทำระหว่างกันทางสังคม เช่น ความสัมพันธ์ของบุคคลต่อบุคคลและระหว่างบุคคลกับทรัพยากรป่าไม้ จากการกระทำและความตั้งใจร่วมกันในการดำเนินชีวิต การหาอยู่หากิน และในความเชื่อเรื่องผีปอบ ผีป่าผีภู ก็จะมีการทำพิธีกรรมร่วมกัน จึงเกิดเป็นความเชื่อที่ผ่านพิธีกรรมขึ้น

2.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อุไรวรรณ ดันกิมยง (ม.ป.ป.) ได้ทำการวิจัยเรื่องความเข้มแข็งของวัฒนธรรมท้องถิ่นในภาคเหนือ โดยอาศัยวัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยงในเรื่องของหลักการดั้งเดิมของการรักษาป่า "เขาบ่ยะของสุ ลู่บ่ยะของเฮา" ซึ่งชี้ให้เห็นถึงวัฒนธรรมทางความคิดและแนวทางการปฏิบัติของชาวบ้านที่ยึดหลักการว่าแต่ละคนจะไม่ล่วงล้ำสิทธิของผู้อื่น แต่ละชุมชนจะไม่รุกล้ำสิทธิของชุมชนอื่น สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการสืบต่อทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าสูงสุดหลักการที่ถูกสร้างขึ้นในชุมชนเป็นหลักฐานแสดงระบบคิดเรื่องสิทธิ และการรับรองสิทธิของการอยู่ร่วมกันในชุมชน โดยเฉพาะสิทธิในเรื่องป่าไม้ ที่ดิน ซึ่งงานวิจัยนี้สรุปวิเคราะห์ได้ว่าสิ่งเหล่านี้คือภูมิปัญญาของชาวบ้านที่ถ่ายทอดออกมาเป็นหลักการ การคุ้มครองการประพฤติดั้งเดิมสืบต่อกันมาจนได้รับการยอมรับเหมือนกฎประเพณีที่ควบคุมการประพฤติดั้งเดิมที่นอกกรอบรอยอันดงาม สิ่งที่มีอยู่ชี้ชัดถึงระบบความคิดของชาวบ้าน ชาวกะเหรี่ยงและม้งผู้รับถ่ายทอดที่ให้ความสำคัญกับสิทธิในชุมชน และสร้างเครื่องมือป้องกันการละเมิดสิทธิไว้โดยสละกันต่อ ๆ มาเมื่อมีหลักการนี้อยู่ในชุมชนและได้รับการปฏิบัติตามโดยสมาชิกในชุมชน จึงเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าใครที่เป็นสมาชิกในชุมชนนั้นจะได้รับความปลอดภัยคนที่อ่อนแอ คนที่ยากจนก็ได้รับการปกป้องได้ แนวคิดและกฎเหล่านี้จะถูกกระตุ้นให้ยังอยู่ในความคิดของคนรุ่นต่อ ๆ มาให้มีจิตสำนึกถึงเรื่องสิทธิและการรณรงค์วันการล่วงละเมิดสิ่งที่ถูกป้องกันรักษาไว้ หลักการเหล่านี้จึงเป็นรากฐานที่ชาวบ้านต้องสร้างเครื่องมือไว้สืบต่อ เช่น การจัดระเบียบสร้างกลุ่มองค์กร เพื่อจัดการทรัพยากรเหล่านี้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ กำหนดขอบเขตป่า การจัดผู้ดูแลรักษา การตัด薪ลงโทษ การบำรุงสภาพป่าต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมาเป็นพัฒนาการของชีวิต ระบบคิด กฎเกณฑ์และกลุ่มที่เชื่อมโยงกันเป็นลูกโซ่ กระบวนการเหล่านี้ในทางวัฒนธรรมสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการใช้ป่าไม้ของชาวกะเหรี่ยง จึงเป็นช่วงตอนหนึ่งของวิวัฒนาการที่ถูกกระแสปัจจัยแทรกแซงภายนอก อิทธิพลและพฤติกรรมการค้าของชาวม้งมาเป็นตัวกระตุ้นให้จิตสำนึกแบบเดิมถูกฟื้นฟูขึ้นมา หลักการถูกนำมาใช้ แต่รูปแบบขององค์กรและกฎเกณฑ์ได้รับสภาพไปตามความเหมาะสม และระบบคิดผืนสวนวัฒนธรรมใหม่ของชาวกะเหรี่ยงรุ่นใหม่ในเชิงวัฒนธรรมและการพัฒนาเราจึงมองเห็นว่า มันไม่ใช่เรื่องล้าสมัยและเป็นไปไม่ได้ในการ

นำเอารากของวัฒนธรรม แนวความคิด หลักการ จิตสำนึก แบบชาวบ้าน แบบท้องถิ่นกลับมาฟื้นฟูใช้ประโยชน์ได้โดยผ่านการกลั่นกรองและปรับให้สอดคล้องแต่ละท้องถิ่นอะไรก็ตามเมื่อพัฒนามายุ่บนแนวรากฐานเดิมของวัฒนธรรมนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ขัดแย้งและจะอยู่สืบเนื่องไปอย่างถาวร

ลัณฐิตา กาญจนาทันธุ์ (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่องศักยภาพของชุมชนในการอนุรักษ์ป่า การศึกษาภาคเหนือตอนบน พบว่า ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาจิตสำนึกถึงคุณค่าของป่าและความจำเป็นที่ต้องอนุรักษ์ป่าแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือการสืบทอดประเพณีการรักษาป่าบนพื้นฐานความเชื่อของชุมชน การเผชิญปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรกับบุคคลภายนอกชุมชน และการประสบภัยธรรมชาติที่เป็นผลจากการทำลายป่า ปัจจัยแต่ละกลุ่มนี้อาจมีความสำคัญไม่เท่ากันในแต่ละท้องถิ่นหรืออาจมีความสำคัญ ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งเท่านั้น ความสำเร็จของการฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมไม่ได้ขึ้นอยู่กับบทบาทของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้วย ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความรู้ ความเข้าใจ ความสัมพันธ์ทางนิเวศวิทยาของป่า น้ำและที่ดินเป็นอย่างดี หากรัฐเข้าใจและพยายามใช้ประโยชน์จากศักยภาพของชาวบ้านให้โอกาสชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดูแลจัดการป่าของชุมชน - ออกกฎหมายรองรับให้ป่าเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนรวมของชุมชนในการใช้พื้นที่ และดูแลรักษาป่าก็อาจจะช่วยแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ของประเทศได้ การอนุรักษ์หรือการพัฒนาที่ดีควรจะต้องผสมผสานให้เข้ากับวัฒนธรรมพื้นฐานและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้วย ไม่ทำลายวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาที่สั่งสมมานับศตวรรษ เพราะวัฒนธรรมพื้นบ้านเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงองค์ประกอบต่าง ๆ ของชุมชนเข้าด้วยกัน ความรู้พื้นบ้านเรื่องต้นไม้ที่อุดมไปด้วยดี เช่น ไม้คันทิม ยาง และไคร้ไม้ เป็นประโยชน์ต่อการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าธรรมชาติ ความรู้เรื่องสมุนไพรเป็นประโยชน์ต่อการเทคโนโลยีชีวภาพซึ่งเห็นความสำคัญของความหลากหลายทางชีววิทยา (Biodiversity) ของป่าเขตร้อน สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการอนุรักษ์ป่าต้องคำนึงถึงสมดุล และความหลากหลายทางนิเวศวิทยามากกว่าความสำคัญของป่าไม้ในด้านการผลิตไม้และเยื่อกระดาษ การอนุรักษ์และการพัฒนาชนบทจะสัมฤทธิ์ผลได้ขึ้นอยู่กับความร่วมมือของชาวบ้าน ตลอดจนการรักษาวรรณและภูมิปัญญาในท้องถิ่น

สุรัตน์ วราภรณ์ และคณะ (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่องกะเลิงบ้านบัว สรุปได้ว่า ลักษณะธรรมชาติของชาวกะเลิงจะมีความสนใจการทำไร่ทำนาแบบดั้งเดิม ไม่สนใจการเปลี่ยนแปลง ความกล้าเสี่ยงจะมีความสัมพันธ์กับกระบวนการตัดสินใจเปลี่ยนแปลงอย่างมากมีความรักสงบ ซื่ออายุ ไม่ชอบสูงส่งยุ่งเกี่ยวกับบุคคลภายนอกมากนัก สถาบันในหมู่บ้านที่สำคัญคือ สถาบันที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อซึ่งเป็นแรงยึดเหนี่ยวจิตใจ

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และสุวรรณ บัวทวน (2528) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่งของจังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า บรรพบุรุษของชาวไทและชาวภูไทอพยพมาจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ในปัจจุบันสภาพนิเวศวิทยาของชุมชนบ้านไช้เป็นที่เนินเขาสูง ส่วนชุมชนบ้านภูไทเป็นที่ลุ่มในหุบเขาและทำเกษตรกรรมได้ผลดีกว่าชาวไช้ อัตราส่วนผู้ที่เป็นการะในชุมชนบ้านไช้มีมากกว่าชุมชนบ้านภูไท ลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนมีความแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านไช้จะเปลี่ยนแปลงน้อยกว่า และอัตราความแตกต่างก็น้อยกว่าชุมชนบ้านภูไท เนื่องจากแต่ละชุมชนมีโครงสร้างสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อชุมชนแตกต่างกัน โดยชุมชนบ้านไช้ได้รับอิทธิพลน้อยกว่าชุมชนบ้านภูไท กล่าวคือ ปัจจัยที่สนับสนุนต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในระบบเศรษฐกิจ ระบบสาธารณสุขและการพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านนิเวศวิทยา การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและสื่อสารมวลชน ส่วนปัจจัยที่ยับยั้งในระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบความเชื่อและประเพณี ระบบการศึกษา และระบบการปกครอง ได้แก่ ปัจจัยทางด้านชาติพันธุ์และบุคลิกภาพของปัจเจกบุคคล สำหรับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันทั้งสองชุมชน กล่าวคือ มีความกลมกลืนทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นไปอย่างช้า ๆ แต่อัตราของการกลมกลืนในชุมชนบ้านไช้มีมากกว่าชุมชนบ้านภูไท ทิศนาคคือการพัฒนาหมู่บ้านและต่อคนหนุ่มสาวของชุมชนบ้านไช้ต่ำกว่าชุมชนบ้านภูไท ชุมชนบ้านภูไทมีความภูมิใจในชาติพันธุ์มากกว่าชุมชนบ้านไช้ ส่วนปัญหาสังคมทั้งสองชุมชนมีลักษณะคล้ายคลึงกัน

ศุภฎี อายุวัฒน์ และสมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2530) ได้ทำการวิจัยเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ในหมู่บ้านอีสาน : กรณีศึกษาหมู่บ้าน หมู่บ้านชาวเยอ ผลการวิจัยพบว่า ชาวเยอเป็นชนชาติพันธุ์ในตระกูลมอญ เขมร อพยพหนีภัยมาตั้งอยู่ในที่โนนสูงล้อมรอบด้วยหนองน้ำ บ้านเรือนกระจุกอยู่ตรงกลางบ้านซึ่งเป็นที่ลุ่มที่สุด ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ หมู่บ้านเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุชาวบ้านมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต หมู่บ้านติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและตอบสนองนโยบายรัฐมากขึ้น การปฏิบัติในครัวเรือนเปลี่ยนไป หัวหน้าครัวเรือนมีทัศนคติที่ดีต่อการพัฒนาท้องถิ่น เจ้าหน้าที่รัฐและคนหนุ่มสาว หมู่บ้านมีปัญหาด้านสังคมหลายอย่างซึ่งเป็นผลจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ

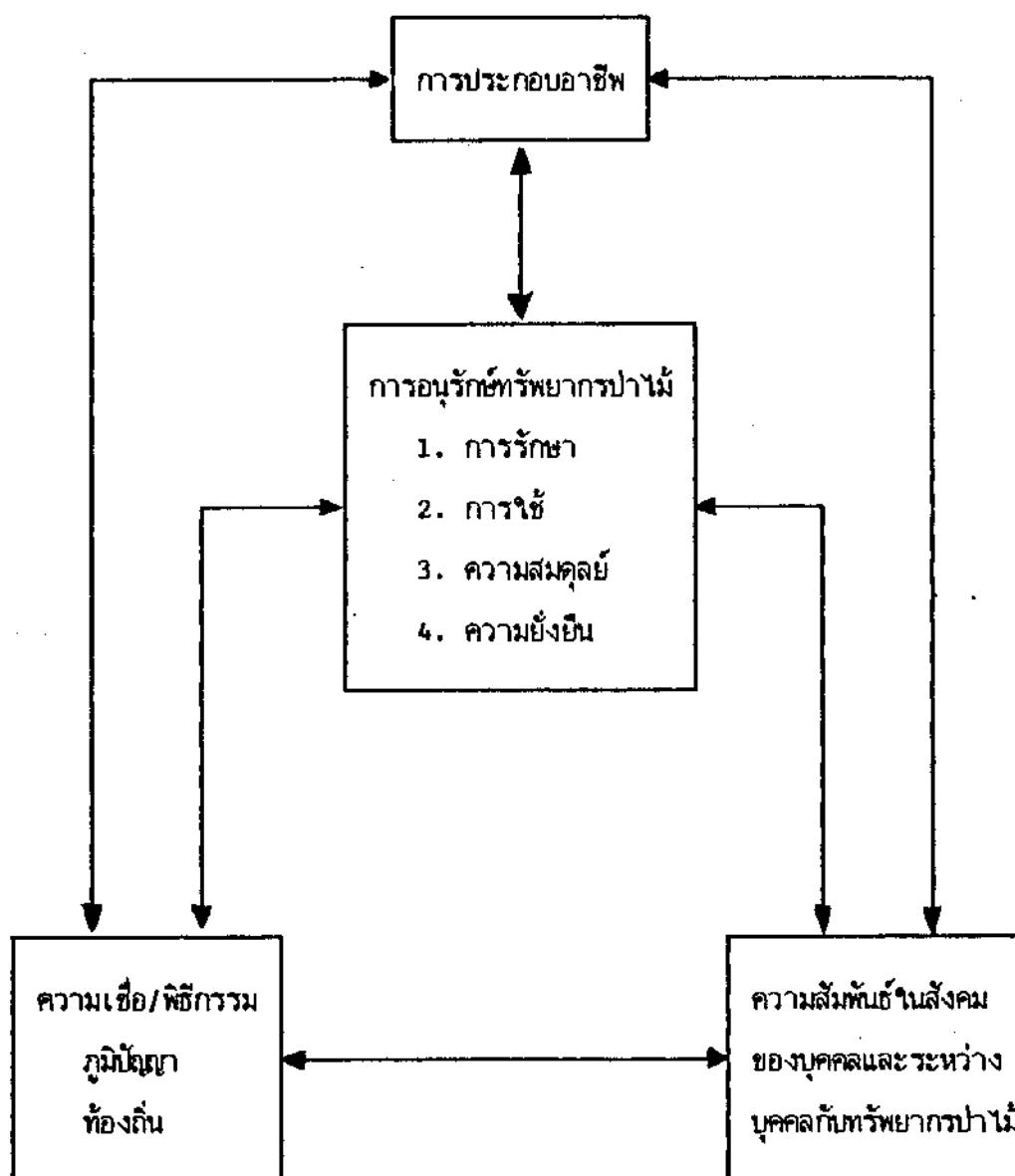
สมศักดิ์ ศรีสันติสุข และคณะ (2530) ได้ศึกษาเปรียบเทียบลักษณะปัจจัยและผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชาติพันธุ์สองแห่ง คือ เยอและไทยคำและชุมชนบ้านไทยลาวอีกแห่งหนึ่ง อาจสรุปได้ว่าสมมุติฐานของการวิจัยในเรื่องปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรม ได้รับการพิสูจน์เป็นส่วนใหญ่จากข้อมูลเชิงคุณภาพและปริมาณ

ซึ่งอัตราของความแตกต่างขึ้นอยู่กับลักษณะ โครงสร้างทางสังคมของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันไป ปัจจัยภายนอกที่สำคัญ ได้แก่ ปัจจัยทางด้านสาธารณสุข ปัจจัยด้านการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และปัจจัยทางด้านสื่อสารมวลชน ส่วนปัจจัยภายในที่ช่วยสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ปัจจัยทางนิเวศวิทยา ปัจจัยทางชาติพันธุ์และปัจจัยทางบุคลิกภาพ ปัจจัยดังกล่าวมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่คล้ายคลึงกันทั้งสามชุมชนในอัตราที่เร็วกว่าการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตามลำดับ ส่วนผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจะมีมากกว่าผลกระทบทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ตามลำดับ

จากการประมวลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นว่าแต่ละชุมชนชาติพันธุ์มีวัฒนธรรมชุมชนเฉพาะที่เป็นของตนเอง และมีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหมือนกัน สำหรับวัฒนธรรมที่มีการเปลี่ยนแปลงไปเกิดจากการเปลี่ยนไปสู่ความทันสมัยด้านวัตถุ การเปลี่ยนแปลงของแต่ละชุมชนชาติพันธุ์ขึ้นอยู่กับลักษณะ โครงสร้างทางสังคมของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกันไป

2.4 กรอบแนวคิด

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้พิจารณาประเด็นสำคัญของวัฒนธรรมชุมชนใน 2 ประเด็น คือ เรื่องของวิถีชีวิตและความเชื่อ พิธีกรรมที่มีส่วนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยมีฐานความคิดในการวิจัยว่า วัฒนธรรมชุมชนกะเลิง ซึ่งในที่นี้จะศึกษาเฉพาะเรื่องการประกอบอาชีพ พิธีกรรมความเชื่อ ความสัมพันธ์ในสังคมของบุคคล และระหว่างบุคคลกับทรัพยากรป่าไม้มีความสัมพันธ์กัน เช่น ความเชื่อในการประกอบอาชีพต้องปลูกพืชไร่ พริก ผัก ไร่บริเวณที่ราบเชิงเขา และต้องมีการอนุญาติผีป่า ผีภูเลียบก่อนจะลงมือเพาะปลูก ทำให้เกิดพิธีกรรมการบอกกล่าวขึ้น ผลที่ตามมา คือ เมื่อคนในสังคมเกิดความเชื่อและปฏิบัติตามพิธีกรรมความเชื่อนั้น ๆ จนเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณีขึ้น เกิดความสัมพันธ์ของคนขึ้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน ส่งผลให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดังแผนภาพที่ 2

แผนภาพที่ 2 กรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรมชุมชนกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

จากแผนภาพที่ 2 สามารถอธิบายได้ว่า

1. วัฒนธรรมชุมชน ซึ่งประกอบด้วย

1.1 การประกอบอาชีพ โดยศึกษาจากวิถีชีวิตในการประกอบอาชีพ (การผลิต, รายได้, รายจ่าย, หนี้สิน)

1.2 ความสัมพันธ์ในระบบสังคมของบุคคล ศึกษาจากการทำกิจกรรมทางศาสนา/พัฒนาและกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้

- 1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาจากการเก็บหา การ
บริโภค (อาหาร/ยา) และการจำหน่าย
- 1.4 การปฏิบัติที่เกี่ยวกับศาสนา และความเชื่อต่าง ๆ ที่ผ่านพิธีกรรม และมีการ
ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน
- 1.5 กฎหมายท้องถิ่นด้านการอนุรักษ์ทรัพยากร ศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้
ดั้งเดิมตั้งแต่ปู่ ย่า ตา ยาย จนกระทั่งถึงรุ่นลูก รุ่นหลาน
2. การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ประกอบด้วย
 - 2.1 การรักษา ได้แก่ มีการดูแลรักษา และการแบ่งสรรการใช้ประโยชน์
 - 2.2 การใช้อย่างคุ้มค่า ได้แก่ การนำทรัพยากรมาใช้ให้กระจาย ครอบคลุม และ
ใช้ถูกหลักการ
 - 2.3 การสมดุลย์ในระบบนิเวศน์ดูจากสภาพป่าไม้และจำนวนผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่า
 - 2.4 ความยั่งยืนในการใช้ประโยชน์ ได้แก่ มีการใช้ทรัพยากรนั้นมีระยะเวลายาว
นานจนถึงรุ่นปัจจุบัน และอนาคตและใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

กรอบแนวคิดในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการแสดงความสัมพันธ์ของวัฒนธรรม ซึ่งมีประเด็นใน
เรื่องการประกอบอาชีพ ความเชื่อพิธีกรรม ความสัมพันธ์ในสังคมของบุคคลและระหว่างบุคคลกับ
ทรัพยากรป่าไม้ กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตัวอย่างเช่น การประกอบอาชีพหาไม้ทำมาหา
ของป่า ลำสัตว์ จะมีพิธีกรรมหรือมีการบอกกล่าวสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีที่ชุมชนชาวกะเลิงมีความเชื่อ
อยู่และนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะต้องมีการบอกกล่าวก่อน จึงจะกระทำหรือปฏิบัติได้เมื่อแต่ละ
บุคคลเกิดความเชื่อในสิ่งนั้น ๆ และถือปฏิบัติกันมาเป็นเวลานานจนเกิดเป็นวัฒนธรรมชุมชนขึ้น
และการที่คนมารวมกันเพื่อจะทำกิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อนั้น ๆ ก็เกิดการกระทำระหว่างกัน
ของบุคคล และระหว่างบุคคลกับทรัพยากรป่าไม้